

UGUNSDROŠĪBA KULTŪRVĒSTURISKĀS ĒKĀS

Uguns joprojām ir viens no lielākajiem draudiem kultūras mantojumam. Dažu stundu laikā tā var pilnībā iznīcināt ēku un tās saturu, tā zaudējot galveno kultūras mantojuma vērtību – autentiskumu.

Ugunsdrošības vispārīgais mērķis ir nosargāt cilvēku dzīvības, bet ugunsdrošības pasākumiem vēsturiskās ēkās ir vēl kāds svarīgs mērķis – nosargāt kultūrvēsturiskās vērtības. Tas allaž jāpatur prātā, izvēloties vēsturiskai ēkai piemērotākos ugunsdrošības pasākumus, kuru mērķis ir iegūt maksimālu drošību ar minimālu autentiskuma zudumu. Ugunsgrēka postījumi var būt ļoti dažādi – no daļējiem kultūrvēsturiskā objekta bojājumiem līdz pilnīgam ēkas zudumam. Daļēji postījumi rada virkni sarežģītu praktisku un idejisku jautājumu, kas saistīti ar notikušā dokumentēšanu, restaurēšanu, kā arī atjaunošanas darbu finansēm. Pat smagi postītos objektos ir iespējams izmantot dokumentēšanas metodes, kas ļauj iegūt un saglabāt vismaz daļu zināšanu par attiecīgo ēku, un reizēm iegūstamās informācijas apjoms ir pat pārsteidzoši liels.

Ugunsdrošības jautājumi ir īpaši svarīgi arī Latvijas klimata apstākļu dēļ: ziemā laiks ir auksts, vasarā – karsts, tāpēc ilgstoša sausuma un karstuma periodā rodas paaugstināta ugunsbīstamība. Ziemā, kad temperatūra ir zem 0°C, liesmu dzēšana var būt īpaši grūta un dzēšana var radīt papildu bojājumus. Tehniskas problēmas var radīt arī atsevišķu ugunsdzēsības iekārtu lietošana aukstumā.

Ugunsdrošības pasākumiem ir jābūt ēkas apsaimniekošanas un uzturēšanas dabiskai sastāvdaļai. Pieredze rāda, ka vairumā gadījumu visiedarbīgākie ir paši vienkāršākie un lētākie pasākumi, piemēram, efektīvi organizēta rīcība ugunsgrēka gadījumā.

Ugunsdrošības un kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmas Latvijā ir izveidotas, balstoties uz normatīvajiem aktiem un labu praksi, tomēr atsevišķa uzmanība ugunsdrošībai kultūras pieminekļos tajos nav pievērsta. Tāpēc nepieciešama laba un radoša kultūras pieminekļu saimnieku, ugunsdrošības un kultūras mantojuma speciālistu sadarbība. Plānojot ugunsdrošības pasākumus, jāatceras galvenie **pamatprincipi**:

Katra kultūrvēsturiskā ēka ir unikāla, tāpēc radoši jāmeklē katrai ēkai vispiemērotākais ugunsdrošības risinājums.

Jāizvēlas ugunsdrošības metodes, kuru lietošana nav saistīta ar iejaukšanos ēkas substancē.

Ja iejaukšanās ir neizbēgama, censties to veidot pēc iespējas mazāku un atgriezenisku.

Jaunas instalācijas uzstādīt tā, lai tās būtu pieejamas tehniskajai apkopei un lai tās varētu demontēt bez pamatsubstances bojāšanas, jo instalāciju kalpošanas ilgums ir daudz īsāks nekā ēkas mūžs.

Tehniskās instalācijas un informatīvās zīmes veidot pēc iespējas atturīgākā noformējumā, lai tās nebojātu vēsturiskā interjera radīto kopējo iespaidu.

Efektīvi preventīvie pasākumi daudzkārt ļauj samazināt pārlieku tehnisku iejaukšanos ēkas substancē.

Vispirms iesakāms izmēģināt metodes, kas prasa mazākus finansiālos ieguldījumus, kombinējot tās ar ugunsdrošības signalizāciju uzstādīšanu.

Lai atrastu veiksmīgāko risinājumu, nepieciešama sadarbība starp īpašnieku, ugunsdrošības uzraudzības inspektoru un kultūras pieminekļu aizsardzības inspektoru.

PREVENTĪVIE UGUNSDROŠĪBAS PASĀKUMI

Izglītoti ēku lietotāji

Par ugunsdrošību jā rūpējas nepārtraukti un sistemātiski. Katrā kultūrvēsturiskā ēkā jābūt atbildīgajam par ugunsdrošību, kura kompetencē ir arī ēku lietotāju izglītošana ugunsdrošības jautājumos. Atbildīgais regulāri veic ugunsdrošības pārbaudes, izmantojot ēkai speciāli izveidotu kontroljautājumu sarakstu (to, tāpat kā ugunsdrošības risku novērtējumu, ieteicams izstrādāt kopā ar ugunsdrošības uzraudzības inspektoru). Vissvarīgākais – ugunsdrošības jautājumos izglītoti ēku lietotāji, potenciālo risku apzināšana un novērtēšana un ugunsdrošības koncepcija.

Kopā ar glābšanas dienestu ieteicams izstrādāt arī rīcības plānu ugunsgrēka gadījumā – ja darbinieki zinās, kā rīkoties, un glābšanas dienests būs iepazinies ar šī objekta specifiku, ugunsgrēka gadījumā būs iespējama maksimāli operatīva rīcība. Darbības plāns ugunsgrēka gadījumā ir ne tikai evakuācijas risinājumi, bet aptverošāks dokuments, kurā ietilpst plāns, kas nosaka, kuri kultūrvēsturiski vērtīgie priekšmeti ugunsgrēka gadījumā jāglābj pirmie, kur tie atrodas un kā ar tiem rīkoties. Plāna mērķis ir nodrošināt, lai ugunsnelaimes gadījumā zaudējumi būtu pēc iespējas mazāki un pats vērtīgākais gudras rīcības rezultātā tiktu glābts.

Ja ugunsgrēks izceļas, ir svarīgi, lai liesmas atklāj pēc iespējas ātrāk, ugunsdzēsības aprīkojums ir viegli pieejams un cilvēki prot ar to rīkoties.

Drošas elektroiekārtas un instalācijas

Elektroiekārtas un instalācijas ir cēlonis aptuveni 25% ugunsgrēku. Tādēļ visas elektroiekārtas un instalācijas regulāri jāpārbauda un visi trūkumi nekavējoties jānovērš. Ja ēku neizmanto pastāvīgi, elektrība vienmēr jāizslēdz un visas elektroiekārtas, ko nelieto, jāatvieno no tīkla. Ugunsdzēsēju praksē ir gadījumi, kad postoši ugunsgrēki ir izcēlušies, piemēram, no kondensāta radīta īssavienojuma vai elektriskā vada, kas atradies pārāk tuvu radiatoriem.

Piesardzīga rīcība ar atklātu uguni iekšelpās

Atklāta uguns iekšelpās vienmēr rada ugunsdrošības risku. Dažkārt baznīcās ugunsgrēki ir izcēlušies no svečturos ievietotām svečēm. Tādēļ jāizvēlas grīdas segums, kas, svecei nejausi apgāzoties, neļautu izraisīties ugunsgrēkam. Uz grīdas zem svečturiem vēlams izveidot ugunsdroša materiāla paliktni ar uzlocītām malām, lai svece neaizripotu tālāk pa grīdu. Tāpat jādomā arī par drošības pasākumiem, kas attiecas uz rokās turētām, uz soliņiem novietotām vai brīvi stāvošām svečēm. Ēkās, kurās kurina pavadu, tā priekšā uz koka grīdas jāiekļāj ugunsizturīga materiāla plāksne, skursteņos jānovelk blīvs metāla siets (visērtāk šādu sietu iestrādāt skursteņa galā), kas dzirkstelēm neļauj izplatīties un aizdedzināt jumtu. Jāizvērtē iespēja koka konstrukcijas attālināt no krāšņu un skursteņu mūra virsmām vai arī starpā iestrādāt izolējošas starplikas no ugunsizturīga materiāla. Skursteņi bēniņos ir jāapmet un jānobalsina, lai pēc nokvēpušām vietām varētu atklāt svaigi radušās ugunsbīstamas plaisas. Tāpat būtu jāizslēdz smēķēt gan vēsturisku ēku iekšelpās, gan ēku tuvumā. Ēku apkārtnē jāuztur tīra un kārtīga, it īpaši jāaizvāc vecās lapas, jo, izžuvas, tās var ļoti viegli aizdegties.

Drošība būvdarbu laikā

Daudzi ugunsgrēki izceļas būvdarbu laikā, kad ugunsbīstamības risks pieaug aptuveni 30 reizi. Tāpēc īpaša uzmanība jāpievērš tam, lai vēsturiskā ēkā strādājošie apgūtu instrukcijas par ugunsdrošības pasākumiem, un noslēgtajos līgumos skaidri jānorāda viņu atbildība par to ievērošanu darbu laikā.

Droša atkritumu uzglabāšana

Ēkā nedrīkst uzglabāt viegli uzliesmojošus materiālus, ja vien to ir iespējams nodrošināt. Bēniņos nav ieteicams izmantot par noliktavu. Dažreiz bēniņos tomēr ir nepieciešams novietot ēkas būvdetaļu fragmentus, bet tādā gadījumā ļoti svarīgi ievērot tīrību. Pareiza atkritumu novietošana ir viens no profilaktiskiem pasākumiem pret ļaunprātīgu dedzināšanu. Kaut arī nodrošināties pret tīšu dedzināšanu ir grūti, tomēr ir iespējams maksimāli apgrūtināt ēkas aizdedzināšanas iespējas. Tādēļ no ēkas tuvākās apkārtnes jāaizvāc visi viegli uzliesmojošie materiāli. Jāizvairās ēkas tiešā tuvumā novietot atkritumu tvertnes; ja tas nav iespējams, tvertnēm jābūt slēdzamām.

Pretuguns aizsardzība

Svarīgi apzināties – vienmēr ir risks, ka uguns uz ēku var pārņemties no kaimiņu mājām vai tās tiešā tuvumā notiekošām darbībām. Tāpēc ir lietderīgi apbūvē veidot pretuguns barjeras, kā arī veikt koka virsmu pretuguns apstrādi, kas kavē liesmu izplatīšanos. Ieteicams apsvērt iespēju ierīkot ēkā tehniskas ugunsdrošības ierīces, piemēram, trauksmes signalizāciju vai sprinklerus, kuru uzstādīšanai parasti nav vajadzīga būtiska iejaukšanās ēkas struktūrā.

Aizsardzība pret ielaušanos

Aizsardzība pret ielaušanos (slēdzenes, detektori, apsardze) vienlaikus sargās arī no ļaunprātīgiem dedzinātājiem. Arī gaismas ķermeņi, kas ieslēdzas pēc kustību detektora signāla, var atbaidīt dedzinātāju. Taču pastāvīgs ēkas apgaismojums naktī nav uzskatāms par pareizāko risinājumu, jo var piesaistīt nevēlamu uzmanību ēkai, kas atrodas nomaļā vietā.

Pretzibens aizsardzība

Zibens ir galvenais ugunsgrēku cēlonis baznīcās. Arī ugunsgrēks, par kura cēloni uzskata elektroiekārtu nepilnības, patiesībā var būt zibens izraisīts. Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai visas elektroinstalācijas būtu aprīkotas ar vajadzīgo pretzibens aizsardzību. Ēkās ar paaugstinātu zibens risku, piemēram, baznīcās, noteikti vajadzīgas arī ārvides pretzibens aizsardzības iekārtas. Ja ēkas virsma ir no nedegoša materiāla, zibensnovēdējus var piestiprināt tieši pie ēkas virsmas, izmantojot pēc iespējas neuzkrītošākus stiprinājumus. Ja ēkas virsma ir no viegli uzliesmojoša materiāla, attālumam jābūt, sākot no 50 mm līdz pat 400 mm.

Tehniskie ugunsgrēka ierobežošanas pasākumi

Tehniskie ugunsgrēka ierobežošanas pasākumi pamatojas divos principos: manuāla ugunsgrēka dzēšana un automātiska ugunsgrēka dzēšana, piemēram, ar sprinkleriem, gāzi vai putām.

Efektīva manuālā ugunsgrēka dzēšana ir atkarīga no ugunsgrēka atklāšanas un ugunsdzēsības aprīkojuma, piemēram, ugunsdzēsības aparātiem un šļūtenēm. Ja paredzamais ugunsdzēsēju brigādes ierašanās laiks pārsniedz 10 minūtes, jāpaļaujas uz pašu spēkiem, tomēr vienmēr jāatceras par savu drošību un spējām.

Būtiski atcerēties – jānodrošina ugunsdzēsēju piekļuve objektam un ūdens ņemšanas vietām, ieskaitot durvis, kāpnes, ceļus, kā arī savlaicīgu ūdens padeves punktu identificēšanu. Vietās, kur objekta tuvumā nav dabīgas ūdenstilpes, ļoti vēlams kultūrvēsturiskajai videi atbilstoši novietnē izveidot diķi vai baseinu.

Līdzīgi kā ugunsgrēka atklāšanas, arī tā automātiskās dzēšanas sistēmas ieteicams izvēlēties, konsultējoties ar kultūras mantojuma un ugunsdrošības speciālistiem. Iespējams izmantot tradicionālās sprinkleru sistēmas ar ūdeni – tās ir vienkāršas, ar salīdzinoši nelielu sastāvdaļu skaitu, un uz tām var paļauties. Neapkurinātās telpās jādodomā par sprinkleru sistēmu, kas pildīta ar gaisu. Telpās, kurās glabājas mākslas darbi un manuskripti, lieto ogļskābās gāzes dzēšanas sistēmas.

Daudzkārt ugunsdzēsēju brigādei īpašas grūtības sagādā piekļūšana bēniņiem vai ēkas augšstāvam, un šajās telpās liesmas kļūst nekontrolējamas. Tāpēc vienmēr jādodomā par ugunsdzēsības sistēmām bēniņos, augšstāvos un it īpaši torņos. Ugunsdzēsēju iekļūšanu bēniņos atvieglo jumta lūkas.

PĒC UGUNSGRĒKA

Tūlīt pēc ugunsgrēka jāziņo Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai un visos darbos maksimāli jāiesaista kompetenti kultūras mantojuma speciālisti. Jau pirmajās stundās pēc ugunsgrēka, cenšoties veikt pirmos sakopšanas darbus notikuma vietā, neapzināti var nodarīt papildu zaudējumus un bojājumus.

Drupu un ēkas atlieku aizsardzība

Degusi ēka jāapsargā, lai tajā neieklātu nepiederošas personas, drupas jāpārklāj, lai sals, lietus, sniegš un vējš neradītu papildu kaitējumu. Piemēram, ja vēlā rudenī siltas akmens vai ķieģeļu sienas salīst un pēc tam sasalst, veidosies būtiski bojājumi. Sākumā var izmantot brezentu, audumu vai tml. materiālu, ar kuru ātri un vienkārši aplāj drupas, tās nebojājot (apklāšanu veikt rūpīgi un piesardzīgi, vēlams, mantojuma speciālistu vadībā). Vēlāk drupas var pārsegt ar stacionāru nojumi, it īpaši, ja tajās tiks veikta izpēte. Ja kāda no atlikušajām būves daļām draud sabrukt, jāveido balsti. Ja kādas būves daļas ir jānojauc, tas jādara pārdomāti un organizēti. Ja drupas ir saglabājušās ēkas daļas no materiāliem, kas var kļūt par labvēlīgu augsni pelējuma un citām sēnītēm, jāapsver mitro ēkas daļu žāvēšana un apsildīšana. Tomēr jāatceras, ka sēnītes aug un vairojas tikai noteiktā mitruma un temperatūras kombinācijā. Ja temperatūra ir ap 0°C, sēnītes parasti neairojas.

Drupu un ēkas atlieku dokumentēšana

Tā kā reizēm ugunsgrēks dod iespēju iepazīt ēkas slāņus un elementus, kas parasti nav redzami, tad visi pētījumi rūpīgi jādokumentē. Pirmie dokumentēšanas darbi jāveic, pirms krāsmatās sākas jebkādi darbi (pārvietošana, kraušana, u.tml.). Ugunsgrēka vietu un atrastās detaļas sistemātiski fotografē. Ja ir pieejami ēkas rasējumi un plāni (pirms ugunsgrēka), tos var izmantot par pamatu piezīmēm un zīmējumiem. Ja ēkas plāna nav, tad rūpīgi dokumentē drupas un atliekas tādā stāvoklī, kādā tās ir. Svarīgākos novērojumus atzīmē ēkas plānā (vietas, kur atradās dažādas detaļas, uguns atsegti slāņi un būvkonstrukcijas). Ieteicams svarīgākās atrastās detaļas un būvelementus uzskicēt. Vēlams dokumentēt arī atrastos būvmateriālus (koks, apmetums, krāsa, utt.) un to īpašības.

Drupu un ēkas atlieku izpēte

Pārroļojušās drupas var sniegt daudz svarīgas informācijas. Reizēm uguns atklāj ēkas slāņus un elementus, kas iepriekš nebija redzami, tāpēc jāpievērš uzmanība rūpīgai drupu izpētei. Tiklīdz ugunsgrēks ir nodzēsts, drupās atļauts uzturēties tikai piederošām personām – policijai un mantojuma speciālistiem. Jāveido pēc iespējas atvērta un konstruktīva sadarbība un informācijas apmaiņa starp policiju un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekciju. Lielākās atlieku daļas var dokumentēt un pārbaudīt uz vietas, mazākās – nodot konservācijai laboratorijā. Pārroļojusies masa jāsiņā caur sietu, lai atrastu pat vismazākos elementus un detaļas (piemēram, naglas), kas var sniegt kādu informāciju. Visi elementi, kas glabā informāciju par ēku, jāuzglabā drošā vietā. Īpaši detalizētu informāciju var iegūt, veicot materiāla analīzi ar mikroskopu. Pēc ugunsgrēka jācenšas apkopot visu pieejamo informāciju par degušo objektu. Meklējiet ziņas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrā, literatūras avotos, vietējos un valsts arhīvos.

Iegūto informāciju vēlams pārskatāmi apkopot, pievienojot arī drupu izpēti ievāktās ziņas. Visa apkopotā informācija noderēs, meklējot piemērotāko risinājumu ēkas turpmākajam liktenim.

Celt no jauna, konservēt vai... ?

Kad ēku daļēji vai pilnībā iznīcinājusi uguns, jārisina sarežģītais jautājums – kā rīkoties pēc zaudējuma? Ieteicams nesteigties ar nepārdomātiem lēmumiem uzreiz pēc ugunsnelaimes, jo tad emocijas ir ļoti spēcīgas un lēmumu gadās pieņemt tiešā emociju iespaidā. Kad pirmais šoks pārdzīvots, ir vieglāk analizēt un saskatīt vērtīgo un svarīgo zudušajā ēkā. Līdz ar to paveras plašākas iespējas apsvērt dažādus risinājumus. Viena no pieejamajiem risinājumiem meklējumos ir analizēt, kur slēpjas zudušā objekta vērtība. Ja vērtība ir ēkas autentiskums, to nebūs iespējams atjaunot. Ja ēkas vērtība slēpjas tās funkcijā, tad ēku var celt no jauna, bet ir vērts apsvērt iespēju radīt jaunu celtni ar mūsdienu arhitektūras izteiksmes līdzekļiem. Ja ēkas vērtība slēpās tās mākslinieciskajā un tehnoloģiskajā risinājumā, pēc rūpīgas izpētes, analīzes un eksperimentiem ir iespējama ēkas rekonstrukcija. Atjaunošanu, būvējot no jauna, var uzskatīt arī par labu iespēju apgūt senās būvniecības metodes un materiālus, bet jāņem vērā, ka tādā gadījumā laika patēriņš būs lielāks nekā parasti. Tomēr šie ir tikai piemēri, kā diskutēt par kultūrvēsturisko zaudējumu.

Pirms lēmuma pieņemšanas jāapsver šādi aspekti: celtnes nozīme vietējās apkārtnes un ainavas kontekstā; ēkas izmantošanas vērtība (vai šī funkcija vēl ir vajadzīga); zināšanas par ēku (dokumentācijas pakāpe); kādas ir iespējas atjaunot, uzceļot no jauna (finansējums, prasmes, paņēmieni, materiāli); atjaunošanas sekas un rezultāti (emocionālie, ekonomiskie, izglītojošie, pētnieciskie); atjaunošanas stils (kopija, interpretācija par zudušo ēku, jauns dizains, stilu kombinācija); iespējamās sekas, ja ēku neatjauno.

Informācija:

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija

Pils ielā 20, Rīgā, LV 1050

www.mantojums.lv

[www.twitter.com/mantojums](https://twitter.com/mantojums)

www.facebook.com/mantojums

Valsts ugunsdrošības un glābšanas dienests

Maskavas ielā 5, Rīgā, LV 1050

www.vugd.gov.lv

[www.twitter.com/ugunsdzeseji](https://twitter.com/ugunsdzeseji)

www.facebook.com/mantojums

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2014.

Fotogrāfiju autori J.Dambis un I.Liekniņa.

Izdevums tapis ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansiālu atbalstu.

Informācijas sagatavošanai izmantoti izdevuma „Can we learn from the heritage lost in a fire. Experiences and practices on the fire protection of historic buildings in Finland, Norway and Sweden.” (National Board of Antiquities, Helsinki, 2004) materiāli

